

A gyergyószentmiklósi Szent Miklós templom Kolonics orgonájának helyreállítása, restaurálása

Pap Zoltán

Előszó

Romániában több orgonafelmérés készült¹, mely felfedte, hogy több mint ezerötyszáz orgonát tartunk számon, és hogy ezt az állományt jó harmadban értékes történeti múltú orgonák alkotják. Bár e hangszerkincs túlnyomó része szerényebb méretű és kiképzésű falusi orgona, összességükben azonban műveltségünk, zenekultúránk történetének színes, hiteles képét tárják elénk. Ha leszűrjük körzönket térképünkön Székelyudvarhelyen, és húzunk egy 25 kilométeres kört, ezen körön belül 112 darab értékes orgonát találunk, s ez egyedülálló módon egy élő múzeumot biztosít a látogató számára. Az orgonák számát megnöveli Udvarhelyszéken az a tény, hogy aránylag kis falvakban is három felekezet három templommal és orgonával képviseli magát. Mivel Csíkszék, és Gyergyószék nagyrészt katolikus maradt, ott kevesebb orgonát találunk, Csíkszéken ötvenháromat, Gyergyószéken csupán tizennyolcat. Ez utóbbiak közül jelen tanulmányban egy szép alkotással ismerkedhetünk meg (1. kép), amelyet Gyergyószentmiklós szülöttének, Fogarassy Mihály püspöknek tiszteletére készített a szabadkai születésű Kolonics István mester², aki Fogarassy hívására költözött Kézdivásárhelyre, és innen gazdagította Erdély orgonáskertjét közel kétszáz, időt álló orgonával (2-3. kép).³ Kolonics első erdélyi orgonáját, a nagyenyedit 1855-ben – egyes források szerint még Szabadkán – készítette, míg az utolsó, százkilencvenkilencedik építése közben 1892-ben Csíkszatószezen hunyt el.⁴

1. kép. A gyergyószentmiklósi római katolikus templom Kolonics orgonája

2. kép. Kolonics István családja körében

3. kép. Fogarassy Mihály (1800-1882), erdélyi püspök portréja

- 1 Dávid1996.; Binder 2000.; Csiky 2005.; Roşca ed. 2008. Ez utóbbi kiadványban a jelen tanulmány tárgyát képező orgona datálása tévesen 1884. Márk-Enyedi 2014-2015 és 2015-2016.
- 2 Szabadka, 1826. augusztus 26 – Csíkszatószeg, 1892. november 30.
- 3 Kolonics legnagyobb erdélyi orgonája a gyulaféhevári, melynek egyik fásipján egy ceruzával írt felirat tanúskodik az építőről: „Kolonics István sajátkezű 134. Műve született magyar honban, Bácskában, Szabadkán, behívatott Erdélybe 1855. Lakásom Kézdivásárhelyt 1877. június 18. Gyulaféhevár.” Szóts 2020.
- 4 Kolonics István orgonarepertóriumát az 1855-ös évtől lásd: Csiky 2005. pp. 191-194.

A gyergyószentmiklósi Szent Miklós római katolikus templomban lévő kétmanuálos orgona a mester 110.-ként jelzett műve.⁵ Erről tanúskodik a játszóasztalon a felső manuál fölött, készítésének idejéről pedig a két manuál között elhelyezett egy-egy feliratos tábla (4. kép).

A felső tábla felirata:

KOLONICS ISTVÁN / 110 MŰVE K. VÁSÁRHELYT.

4. kép. Feliratok a manuálok fölött. Fent: a mester neve és az orgona sorszáma, lent: a készítés idejét tartalmazó szöveg. A felvétel az újrestaurálás után készült

Az alsó tábla felirata:

„Léteemet én köszönöm **PV**spök **FOGARASSY MIHÁLY**nak. / Kít **áLDásVL** adott Erdélynek, **ChrisztVs**, a **Fő Vr!**”

A kiemelt betűket római számokként összeadva az 1871-es évszámot kapjuk, míg a felirat utolsó három kiemelt betűje az orgona sorszámát jelzi.

Egy harmadik, az orgonaszekrényen az orgonista feje fölött lévő feliratos tábla szövegében kiemelt betűk összeadása pedig egy másik évszámot eredményez, az orgona átadásának dátumát: 1872.

Az orgonaszekrényen lévő tábla felirata:

„készítette Mihály püspök, hogy híven az Istent / nyoLCszáz tíz sípján zengVe DICsérje VeLünk” (5. kép).

5 „... a templomnak Fogarassi Mihály püspök, mivel gyergyószentmiklósi születésű volt, különböző ajándékok mellett Kollonits Istvántól egy nagyon szép pneumatikus orgonát vásárolt 2300 forintért.” Endes 1938. p. 351.

A templomról lásd:

<https://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=305>

Mindkét szöveg „Szellemes üzenet az utókornak, mely egy hexameter-pár majd egy disztichon bravúros formájába öltöztetve nem akármilyen szellemi képességekkel megáldott mester képét rajzolják meg számunkra.”⁶

Az orgona átalakítása, bővítése

Az orgonát az idők folyamán többször átépítették, illetve kisebb nagyobb változtatásokon esett át.

5. kép. Felirat az orgonaszekrényen

Az első beavatkozást talán – a számos orgonán megfigyelhető – az I. világháború során, hadügyminisztériumi parancsra begyűjtött sípok helyére betett pléhsípok jelentették. A legnagyobb változtatás pedig az 1990-as évek végén történt, amikor a hangszer bővítésére került sor. A templom akkori plébánosa, Hajdó István főesperes neves orgonaművészek javaslatára a hangzás bővítésére Trombita és Vox Humana nyelvsípsorokat építtetett be. Ez maga után vonta a játszóasztal átalakítását is, két manuálosról három manuálosra. A munkálatokkal Pálfi Domokos kántort, orgonajavítót bízták meg, de végül a félbemaradt munkát – a már elfogadott tervek alapján – jelen beszámoló szerzője fejezte be, aki ez időben zárta tanulmányait Hermann Binder nagyszzebeni orgonaépítő mesternél.⁷

6 Csíky 2005 p. 137.

7 Binder nevéhez számos erdélyi történeti orgona restaurálása kötődik. Kolozsváron végzett fizika tanulmányai után az 1960-as évek végén Potsdamban a Schuke cégnél kitanulta az orgonaépítő mesterséget. 1973-ban Nagyszzebenben az evangélikus egyház keretében orgonaépítő műhelyt alapított, ahol keze alatt több mint harminc orgonaépítő végzett. 1995-től a műhely magánvállalkozásként működik.

Az eddig ismertettek magukba foglalták az alábbi beavatkozásokat:

1. A rekvirált homlokzati Principal 8' sípsor helyettesítése pléh sípokkal (a 20. század első felében)
2. A játszóasztal cseréje kétmanuálosról hárommanuálosra (három billentyű sorosra) (6. kép)
3. A harmadik manuál számára új szelláda építése
4. A Hohlflöte 8' sípsorának áthelyezése az I. ládáról a III.-ra
5. A Principal 4' sípsorának áthelyezése a II.-ről a III. ládára
6. A levegő ellátását szolgáló fűvók megváltoztatása
7. Trombita 8', és Vox Humana 8' nyelv sípok beépítése
8. Az eredetileg hangoló dugókkal ellátott Subbass 16' fa sípsorból a dugók eltávolítása, a fasípok végének bevágása, majd hangolólemez szegezése rájuk, így Octavbass 8' sípsorrá alakítása
9. Az orgona pedálrendszerének 12 hangról 30-ra való bővítése, tehát a Subbass és a Vijolon kapott még 18 sípot, és kiépült még egy Flöte 4' függőleges csúszkával a szelláda sarkára.

6. kép. A hárommanuálossá alakított játszóasztal. Tetején a háttérben az eredeti két billentyűsor közül leszerelt felíratos tábla

Az orgona restaurálása

Portik-Hegyi Kelemen, a Szent Miklós templom főesperes-plébánosának felkérésére, a Hargita Megyei Tanács műemlékvédelmi programjának pályázati támogatásával került sor 2016-2017-ben a kibővített Kolonics orgona restaurálására. A munka során az alábbi beavatkozásokat végeztük el.

1. Az orgona legfőbb sípsorát a homlokzati Principal 8'-at az eredetivel azonos méretekkel és anyagminőséggel rekonstruáltuk, majd az akusztikus térben intonáltuk és hangoltuk (7. kép).

2. A korábban különböző zenei igények kivitelezéséhez három manuálossá alakított játszóasztalt helyreállítottuk a Kolonics által megépített két billentyűsoros (manuálos) formájába. A regiszterpulton csak az eredeti húzók maradtak, azokat a regisztereket, amelyek a bővítés során kerültek a hangszerbe az orgonista bal oldalán külön helyeztük el.

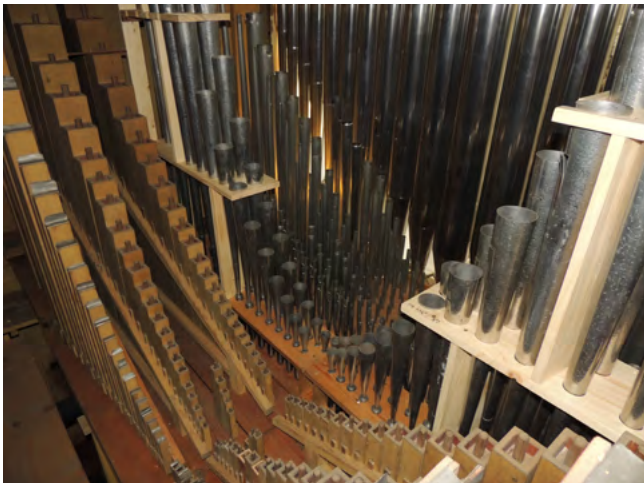
8. kép. Az egyik szelláda restaurálás közben

7. kép. Az orgona rekonstruált homlokzati Principal 8' sípsora

9. kép. Börözött kancellás megoldás a szelládán

10. kép. A hangszer belsejében jól megkülönböztethetők az átalakításkor beépített, de a restaurálás során megtartott sípsorok

11. kép. A felújított hangmechanika

A korábbi átalakítás miatt eltávolított feliratos táblát a játszóasztal helyreállítása után visszahelyeztük eredeti helyére, a két billentyűsor közé (4. kép).

3. A hármas billentyűsorhoz kötött, utólag épített rossz szelládát megszüntettük. A rajta lévő sípsorokat, amelyek az I. és II. manuálról az átalakítás során lettek ide áthelyezve, eredeti helyükre visszaszereltük. Az eredeti szelládákat, azok repedéseit, átfűvéseit szakszerűen restauráltuk. Mivel a templomban télen fűtés van, az ilyen esetekre jól bevált bőrözött kancellás megoldást alkalmaztuk (8-9. kép).

4. A Hohlflöte 8' (vájtfúvola) sípsort restaurálás és kezelés után visszaszereltük eredeti helyére az I-es műre.

5. A Principal 4' sípsort a horpadások kiegyengetése és a magrés javítása után visszaszereltük eredeti helyére a II-es műre.

6. Az orgona közel 1000 síppal rendelkezik, melyek egyenletes levegőellátásának biztosításához kiegyenlítő fűvókat alkalmaztunk. Ezzel a megoldással igen jó minőségű intonációt, sípmegszólalást értünk el.

7. Igen nagy fejtörést okozott a Hajdó István főesperes által, az orgona hangszínének gazdagítására neves orgonaművészek javaslatára Németországból beszerzett, majd beépített drága sípsorok – Trombita 8', Vox Humana 8', Sesquialtera 2' – megtartása, vagy eltávolítása. Az egyházközség vezetősége, a kántor karnaggyal egyetértésben azt kérte, hogy ezek az értékes sípsorok megmaradjanak, ezért ezeket megtartottuk, de úgy a játszóasztalon, mint a hangszer belsejében, jól megkülönböztethetők maradtak (10. kép). Az eredeti hangmechanikát felújítottuk (11. kép).

12. kép. Az átalakítás során ejtett mély bevágások a sípokon

13. kép. A sípokon kivágott részek fa pótlásai

8. A Subbass 16' pedál sípsor Octavbass 8'-ra történt átalakításakor a sípokon a hangoló dugók helyett felhelyezett hangoló lemezeket leszereltük, a lemezeknek készült hosszú bevágásokat (12. kép) fával kipótoltuk. Az átalakításakor eltávolított hangoló dugókat rekonstruáltuk, filceztük, bőröztük, és a sípokot újra intonáltuk (13. kép).

Az ismertetett helyreállítással hosszútávra biztosított Kolonics István 2021-ben 150 éves orgonájának jó működése.

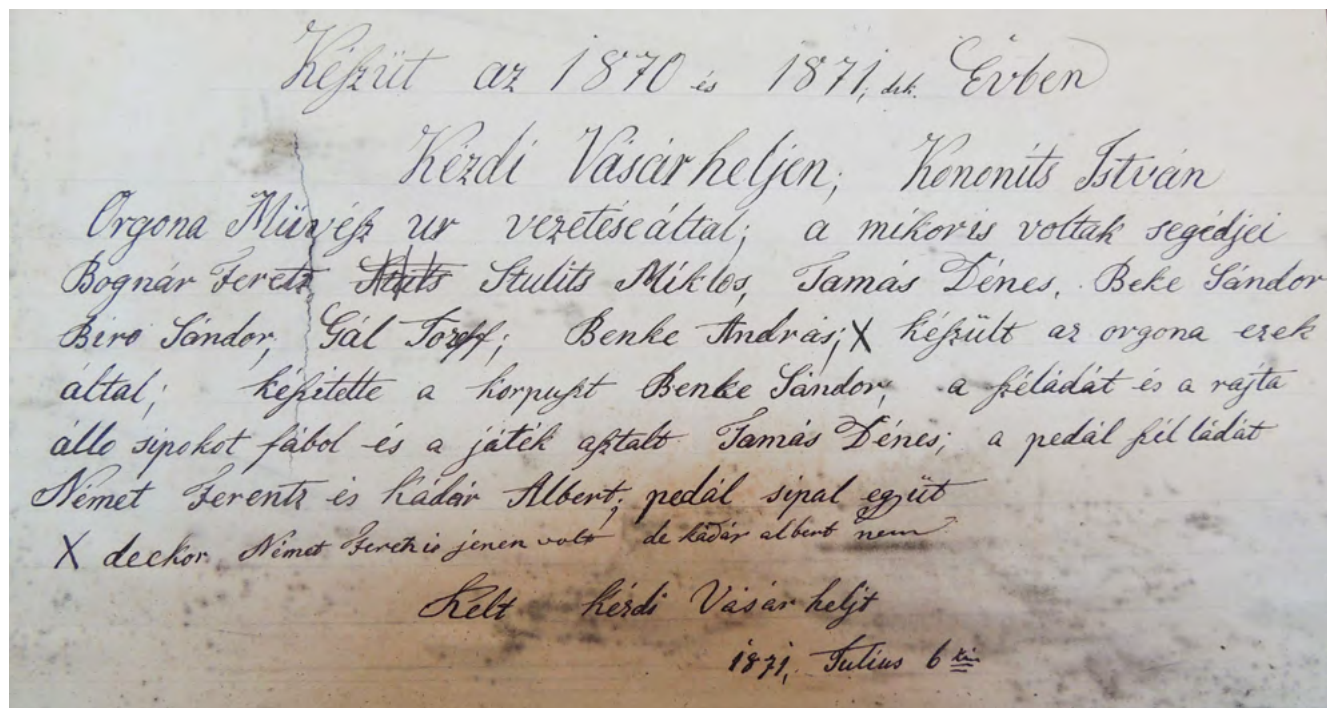
Az orgona hangképe, diszpozíció⁸

I. manuál 56 hang: Manualbass 16', Principal 8', Nagydugott 8', Hohlflöte 8', Octav 4', Csúcsfuvola 4', Mixtur 4x 2', Trombita 8'.

II. manuál 56 hang: Bourdon 8', Salicional 8', Principal 4', Fl traver 4', Sesquialtera 2 2/3'+ 13/5',

Pedál 30 billentyű, 13 hang repetál. Violon 16', Subbass 16', Octavbass 8+ 4'.

Copulák II / I Man cop, I / Ped, II / Ped.

14. kép. A szelládában előkerült kézírásos lap

Restaurálás közben a szelláda belsejében előkerült egy kézírásos papír, amire feljegyezték az orgona készítése idejét, valamint a munkákban részt vevők nevét (14. kép):

„Készült az 1870 és 1871, dik Évbén / Kézdi Vásárhelyen; Kononits István / Orgona Művész ur vezetése által; a mikoris voltak segédjei / Bognár Feretz, Stuts Stulits Miklos, Tamás Dénes, Beke Sándor / Biró Sándor; Gál Jozseff; Benke András; X készült az orgona ezek / által; készítette a korpuszt Benke Sándor; a szélládát és a rajta / álló sípokot fából és játék asztalt Tamás Dénes; a pedál szél ládát / Német Ferentz és Kádár Albert; pedál sipal együt / X deekor Német Feretz is jenen volt de kádár albert nem / Kelt Kézdi Vásár helyt / 1871, Julius 6 kán”

A képek forrásai: 2. kép. <https://ersekseg.ro/hu>, 3. kép. https://mandadb.hu/tetel/705467/Fogarassy_Mihaly_18001882_portreja. A 3. képen a képmező bal alsó sarkában felirat: „NYOM. RAUCH JÁNOS BÉCSBEN.” A képmező jobb alsó sarkában felirat: „Barabás / 853”. A képmező alatt középen felirat: „FOGARASSY MIHÁLY / választott Szkodári püspök s. a. t. / A'jó,és olcsó könyvkiadó társulat feledhetetlen Jgazgatójának / emlék jeléül / tisztelve szerető baráti.”

A további képek a szerző felvételei.

8 M = manuál, Ped = pedál.

IRODALOM

- BINDER, Herman (2000): Orgeln in Siebenbürgen / Orga in Ardeal (Irineu Buga). Ein Beitrag zur siebenbürgischen Orgelgeschichte von den Anfängen bis zur Mitte 19. Jahrhunderts. Gehann - Musik-Verlag, Kludenbach.
- CSÍKY Csaba (2005): Orgonaépítészet a mai Románia területén a XIX. században: Kolonics István (1826–1892). Doktori disszertáció, Gheorghe Dima Zeneakadémia, Kolozsvár.
<https://storage.rcs-rds.ro/content/links/1c8e-ef53-badc-4876-99ed-d5a5aac0449e/files/get/Kolonics.pdf?path=> (2021. 07. 06.).
- CSÍKY Csaba (2007): Kolonics: orgonaépítészet a 19. századi Erdélyben. Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Kiadója, Marosvásárhely.
- DÁVID István (1996): Műemlék orgonák Erdélyben. Polis Kiadó Kolozsvár – Balassi Kiadó Budapest.
- Dr. ENDES Miklós (1994): Csík-, Gyergyó-, Kászon-Székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. A reprint kiadás az első kiadás (1938) alapján készült. Akadémiai Kiadó, Budapest. https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2374.pdf (2021. 07. 04.).
- FÁBIÁN Borbála (2014): Erdély híres orgonaépítő művésze: Kolonics István, aki messzire vitte a szabadkai iparosok hírét. In: Bácsország, 2014/4. (71. szám), pp. 50–54. <http://www.bacsorszag.rs/pdf/130698315b761.pdf> (2021. 07. 03.).
- MÁRK Attila – ENYEDI Pál (2014–2015): Orgonák az unitárius Háromszék-Felsőfehéri Egyházkörben – I. In: Magyar Egyházzene XXII. pp. 43–58.
<http://docplayer.hu/24848222-Organak-az-unitarius-haromszek-felfofeheri-egyhazkorben-i.html>. (2021. 07. 09.).
- MÁRK Attila – ENYEDI Pál (2015–2016): Orgonák az unitárius Háromszék-Felsőfehéri Egyházkörben – II. In: Magyar Egyházzene XXIII. pp. 179–192.
<https://docplayer.hu/97780462-Organak-az-unitarius-haromszek-felfofeheri-egyhazkorben-ii.html> (2021. 07. 09.).
- PÁL Emese (2010): Szent Miklós Templom, Gyergyó-szentmiklós. In: Adatbank.Ro/Romániai Magyar Lexikon/Műemlékek. <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=305> (2021. 07. 04.).
- ROȘCA, Felician ed. (2008): Orgile din România / Pipe organs of Romania. Universitatea de Vest din Timișoara / West University of Timisoara, Timișoara.
<https://monografia-orgilor.uvt.ro/NEW/files/carte.pdf> (2021. 06. 12.).
- SZÓTS Zsuzsa (2020): Kolonics István életműve. In: Erdélyi értékek tára, Kriza János Néprajzi Társaság. <http://www.kjnt.ro/ertektar/ertek/kolonics-istvan-életműve-1> (2021. 07. 02.).

Pap Zoltán
Orgonaépítő, restaurátor
535600 Székelyudvarhely
Mikes Kelemen u. 46.
Tel.: +40-720-539-070
E-mail: papzoli.orgona@gmail.com